

Výchova dítěte v rodině,
problémy spojené s
nevhodným působením
rodiny. Psychická deprivace a
její následky. Syndrom CAN

Veronika Pernicová

Barbora Kostihová

Význam rodiny

- Pro společnost je zcela mimořádný, zpracován v umění, filosofii, vědě.
- Rodina uspokojuje základní potřeby dítěte – biologické, psychické.
- Rodiče jsou vzorem a příkladem - vtiskují základní postoje ke světu a preferenci hodnot.

Rodina

- Malá společenská skupina (svazek muže a ženy), založená na manželství či pokrevním příbuzenství.
- Její členové jsou spojeni společným soužitím, vzájemnou morální odpovědností a vzájemnou pomocí.
- Smyslem rodiny je zachování rodu.

Rodiny a domácnosti v ČR

- dosud přetrvává dvougenerační rodina
- přibývá domácností dítěte s jedním dospělým
- v posledním desetiletí vzrostl trojnásobně počet „domácností jednotlivců“ (svobodných či rozvedených – nejčastěji muži)
- rozvedené matky žijí často v bytě svých rodičů, dcery z tohoto prostředí častěji takovéto rodiny zakládají
- domácnosti mohou mít podobu tzv. partnerství bez soužití (partneři spolu nebydlí)

Výchova dítěte v rodině

- Rodiče svým výchovným působením do značné míry ovlivňují životní úspěšnost svých dětí.
- Praxe dokazuje, že největší význam výchovy je u dětí v období do tří let jejich věku.
- Styl rodinné výchovy určuje základní osobnostní rysy jedince.
- Výsledkem rané zkušenosti člověka je jeho tzv. bazální (základní) osobnost, jejímiž základními charakteristikami jsou jistota/úzkostnost a důvěřivost/nedůvěřivost - nich se pak odvíjí jejich další psychické vlastnosti (tvořivost, závislost, agresivita, optimismus, aj.)

E.S. Schaefer uvádí 4 základní typy rodinné výchovy podle míry kontroly výchovy dítěte a míry projevované lásky.

autonomie
(samostatnost dítěte)

Zanedbávající výchova

- výchovné postupy - nezúčastněnost, lhostejnost, zanedbávání
- výsledek u dítěte - odmítání sociálních pravidel, vzpurnost, agresivita

Demokratická výchova (ideální)

- výchovné postupy - svoboda, demokratičnost, mírné zdůvodněné tresty, podpora vědomí sounáležitosti s rodinou a podíl na rozhodování
- výsledek u dítěte - aktivita, nezávislost, tvořivost, otevřenost, asertivita, dobré fungování ve společnosti, emoční vyrovnanost, cílevědomost, zdravé sebevědomí

**odmítání
dítěte**

(výchova bez lásky)

Autoritářská výchova

- výchovné postupy - vyžadování, autoritářství, diktátorství, tvrdé tresty, přísná disciplína
- výsledek u dítěte - neuroticismus, problémy ve společenském životě, autoagresivita (agresivita namířená proti vlastní osobě), ostýchavost, svárliвість, neschopnost kompromisů, vnitřní netolerance

Ochranářská výchova

- výchovné postupy - dobromyslnost, ochraňování, shovívavost, přivlastňování
- výsledek u dítěte - závislost, poslušnost, podřídivost, malá tvořivost, povolnost, egocentrismus, emoční labilita, nesamostatnost, malá sebejistota, sociální chování typu "kam vítr, tam plášt"

akceptování dítěte

(výchova s láskou)

kontrola
(řízení dítěte)

Přehled nežádoucích výchovných postupů

- Přílišné omezování a vysoké nároky na dítě->úzkostná osobnost s potlačovanou agresivitou.
- Výchova orientovaná na chybu, kde i přirozené nedostatky jsou dramatizovány->pasivita, špatné sebeprosazení; dítě si fixuje postoj, že nic nedělat=nic nekazit.
- Celkové výchovné zanedbání->sociální oligofrenie, tj. slabomyslnost; dítě i při normální inteligenci jeví znaky slabomyslnosti.
- Tzv. dvojná vazba neboli rozporuplná komunikace s dítětem (př. zdrobnělé oslovení pronesené zlobným tónem)->úzkostnost, nejistota, nedůvěra k okolí i k sobě.
- Citová deprivace (strádání) dítěte, málo lásky až zavrhování-> syndrom hospitalismu (emocionální nestabilita, nedostatek lásky); agresivní, často delikventní, nepřátelsky laděný jedinec, který neobstojí v mezilidských vztazích.

Vlivy na výchovu

Negativní

- Nezájem a odmítání ze strany rodičů
- Časté používání tvrdých trestů
- Málo podnětné prostředí

Pozitivní

- Trpělivý, láskyplný přístup
- Respektování osobnosti dítěte a jeho spontaneity
- Ponechání přiměřené samostatnosti

Chování rodičů je pro dítě vzorem, který přirozeně napodobuje!

Psychická deprivace a její následky

- Deprivace = stav, který vzniká, jestliže člověk nemá uspokojovány základní psychické potřeby v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu. (Langmeier a Matějček).
- Dělíme ji do 4 úrovní, které se mohou vzájemně prolínat.

První úroveň

- **Potřeba přívodu podnětů v přiměřené míře a variabilitě** - dítě potřebuje být podněcováno, stimulováno. Potřebuje kolem sebe nejen různé hračky, pěkné prostředí, ale i lidi, kteří se s ním mazlí, usmívají se na ně.

Všechny tyto podněty působí kladně na jeho celkový vývoj – jejich nedostatek nebo jednostrannost vývoj narušují a zpomalují.

Druhá úroveň

- **Dítě potřebuje mít kolem sebe smysluplný svět, tj. určitou stálost věcného a sociálního prostředí, které dítě prostřednictvím matky poznává a orientuje se v něm.**

Dítě se aktivně "zmocňuje světa" a úspěchy je podněcují k dalším aktivitám. Změny prostředí věcného a hlavně sociálního, např. při přechodu z jednoho ústavního prostředí do druhého, dítě traumatizují, protože ztrácí vše, co už chápalo. Jeho vývoj se může přechodně i vrátit na nižší úroveň - je to tzv. přechodný regres.

Třetí úroveň

- Zahrnuje **citové, emoční potřeby**.

Především potřeba trvalého kladného vztahu k mateřské osobě (nemusí to být biologická matka), dále potřeba kladného opětovaného vztahu k dalším členům rodiny, později vrstevníkům. Dále potřeba důvěrných vztahů mezi chlapci a dívkami, potřeba životního partnera a u většiny lidí opět potřeba mít děti.

Čtvrtá úroveň

- **Dítě si v interakci s okolím postupně uvědomuje své "já", vytváří si své sebevědomí, sebepojetí, svou identitu, což se dotváří ve věku dospívání.**

Následky psychické deprivace

- Velmi četné a mnohotvárné.
- Opoždování celého psychomotorického vývoje.
- Nápadná je povrchnost a nediferencovanost citů a sociálních vztahů.
- Nezúčastněná nebo rozmrzelá nálada.
- Nedětsky vážný výraz.
- Poškození řeči.
- Chybí typická dětská radost a zvědavost.
- Horší prospěch než odpovídá opravdovým intelektovým schopnostem.
- Neurotické potíže.
- Prohlubuje se citová otupělost a nedůvěra k lidem, někdy také agresivita.
- Výkyvy v chování.

Důsledky prožité deprivace mohou přetrvávat i do dospělosti. Mohou mít problémy v partnerských vztazích, jako rodiče bývají nejistí ve výchově svých dětí.

Syndrom CAN

(Child Abuse and Neglect)

- = **syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte**
- definován jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoli **nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné.**

Ohrožené skupiny dětí

- děti s LMD, hyperaktivní, neklidné, nesoustředěné, náladové, impulzivní nebo děti z jiných příčin nadměrně dráždivé, zlostné, trucovité nebo plačtivé a úzkostné
- děti nevlastní
- děti chronicky ve škole neprospívající; děti neobratné či jakkoliv nezapadající do běžné normy a rodičovského očekávání (nemocné, postižené, „nehezké“) a děti mentálně retardované
- děti neaktivní, utlumené, uzavřené, které nedovedou vzbudit ani udržovat zájem dospělého v náležité intenzitě (zvláště v případech zanedbávání)
- dívky výrazných ženských tvarů, mazlivé až koketní

Reakce dítěte na zneužívání:

- Strach, úzkost, pocity viny a hanby, deprese a nízká sebeúcta. Dítě přestává důvěřovat dospělým, nápadné změny v chování, zhoršení školního prospěchu.
- Bolesti hlavy, břicha, pomočování, poruchy spánku, příjmu potravy, regresivní chování.
- Nepřiměřené sexuální chování (sexuální zneužívání druhých dětí, masturbace v raném věku), sebepoškozující a sebevražedné jednání.

Potencionální pachatelé (rizikové dospělí):

- lidé s **patologickým vývojem osobnosti, s agresivními povahovými rysy, lidé impulzivní, nezdrženliví, trpící neurotickými obtížemi apod.**
- **lidé závislí na alkoholu a drogách**
- **lidé žijící chronicky ve stresové situaci**
- **lidé, kteří byli sami v dětství zanedbáváni a týráni**
- **lidé nedostatečně motivovaní pro rodičovství**
- **lidé s neobvyklým životním stylem (členové sekt apod.)**
- **rodiče, kteří z různých důvodů nejsou schopni vykonávat své rodičovské povinnosti (nemocní, žijící v bídě,...) nebo lidé psychicky nemocní či mentálně retardovaní**
- **osoby sexuálně deviantní či hyperaktivní, s oslabenou sebekontrolou**

Diagnostické kategorie syndromu CAN

1. Psychické týrání
2. Fyzické týrání
3. Sexuální zneužívání
4. Zanedbávání
5. Šikanování
6. Systémové týrání
7. Münchhausenův syndrom

Psychické týrání

Formy psychického týrání

- Takové chování vůči dítěti, které má negativní dopad na citový vývoj dítěte, vývoj jeho chování, osobnosti a sebehodnocení
- Téměř vždy provází ostatní kategorie syndromu CAN, ale vyskytuje se i samo.
- slovní útoky na sebevědomí dítěte
- opakované ponižování dítěte
- zavrhování dítěte
- vystavování dítěte závažným domácím konfliktům, a to domácí násilí mezi partnery
- násilná izolace dítěte, může se jednat o izolaci od vrstevníků, širší rodiny, sourozenců, rodičů.
- podryívání sebedůvěry a sebevědomí dítěte opakovaným urážením a podceňováním
- kladení nerealistických nároků na dítě
- nedostatečný zájem o dítě z důvodu vysoké zaměstnanosti rodičů

Fyzické týrání

- Tělesné týrání je definováno jako **tělesné ublížení dítěti anebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte**

Formy fyzického týrání

- nepřiměřeném bití rukou či jinými nástroji
- kopání do dítěte, údery pěstí
- způsobení bodných, řezných a sečných rán různými nástroji
- vytrhávání vlasů - často v celých chomáčích
- způsobování popálenin
- svazování a připoutání dítěte
- škrcení, charakteristickým zraněním stopy po provazu na krku (tzv. strangulační rýha) a patrné stopy po prstech
- dušení
- silné třesení, zejména u malých dětí
- otravy jedy a chemikáliemi, podávání alkoholu a drog.

Sexuální zneužívání

- **Nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá.**

Formy sexuálního zneužívání

Bezdotykové sexuální zneužívání:

- obnažování se před dítětem, masturbace před dítětem, setkání s exhibicionistou
- obscénní telefonické hovory
- přinucení dítěte sledovat soulož
- pozorování nahého dítěte za účelem vlastního sexuálního vzrušení, uspokojení
- vystavení dítěte sledování časopisů s pornografií a sledování porno filmů.

Dotykové (kontaktní) sexuální zneužívání:

- osahávání či líbání dítěte na intimních místech, laskání prsou, genitálií
- orální, anální sex
- sexuální styk /včetně znásilnění/

Komerční sexuální zneužívání,

- dětské pornografii ,dětské prostituce a obchod s dětmi.

Zanedbávání

- Nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu ve vývoji dítěte anebo ohrožuje dítě.

Formy zanedbávání

- **Tělesné zanedbávání spočívá v selhání při zabezpečení tělesných potřeb dítěte-neposkytování přiměřené výživy, oblečení, přístřeší, zdravotní péče ...**
- **Citové zanedbávání je neuspokojování citových potřeb dítěte, a to pokud se týče náklonnosti (lásky) i pocitu dítěte, že někam patří.**
- **Zanedbávání výchovy a vzdělání se vyznačuje selháním v zabezpečení plných možností vzdělání dítěte a to např. neustálou absencí ve škole, dětskou prací v domácnosti i mimo ni, izolace dítěte od lidské společnosti.**
- **Zanedbávání v oblasti zdravotní péče**

Šikanování

= zvláštní případ agrese. Jde o situace násilí, kdy je tzv. oběť obvykle slabší a bezbranná.

- Šikanování je, když jeden nebo více žáků **úmyslně, většinou opakovaně** týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

Formy šikany:

- ponižování, zesměšňování nepřiměřenými či nesplnitelnými úkoly
- vynucování "poslušnosti"
- přinucení vykonávat práci za "silnějšího"
- vydírání, vyžadování finančních či jiných materiálních služeb

Systemové týrání

- = druhotné ponižování, (sekundární viktimizace)
- Je týrání dítěte tím systémem, který původně vznikl na ochranu dítěte, jde o druhotné zraňování a vystavování dítěte nadbytečné psychické zátěži v průběhu vyšetřování pro syndrom CAN – dítě jako oběť trestného činu se stává ještě obětí vyšetřování.
- Patří sem opakované výpovědi, nedůvěra v to, co dítě říká, obviňování dítěte (např. „ty jsi ho svedla“), přenášení zodpovědnosti na dítě, odebrání dítěte z rodiny atd.

Formy systémového týrání:

- opakovaná, nadbytečná lékařská vyšetření
- ponižování, přetěžování, neadekvátní přístup k dítěti (instituce školské)
- zanedbávání či špatná péče v kolektivních zařízeních (jesle, MŠ, ZŠ, dětské domovy)
- rozhodování o osudu dítěte bez dostatečné objektivní informovanosti o situaci
- nadbytečné přetěžování či trauma způsobené dítěti při kontaktu s policejním, soudním systémem (opakování výslechů, konfrontace s dospělým)

Münchhausenův syndrom

- = vymyšlení či zveličování příznaků somatického či duševního onemocnění nebo postižení a v důsledku toho opakování vyšetření či léčení.
- Tyto problémy může dospělý, např. rodič přenést na dítě. Dospělá osoba má pak v takovém případě nějaké výhody (např. pobírá dávky, okolí ho lituje...).

Terapeutické zásahy při syndromu CAN:

- Trestně právní forma intervence (zatčení pachatele).
- Primární ochrana dítěte (práce s rodinou, odebrání dítěte z rodiny).
- Sekundární terapeutická intervence (léčba).

- DOMÁCÍ NÁSILÍ – děti
<http://www.youtube.com/watch?v=9IGIneTPISM>
- Kampaň „Stop násilí na dětech“ (Nadace naše dítě).
<http://www.youtube.com/watch?v=30fJ5TnYDuM>
- TV spot „Stop násilí na dětech“.
<http://www.youtube.com/watch?v=7k4CmezeFdM>
- Soukromé pasti
<http://soukromepasti.nova.cz/clanek/novinky/maly-terorista-prichazi-na-dvd.html>

ZDROJE A LITERATURA

- KOENIG, L. J. Chytrá výchova. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-780-9
- MATĚJČEK, Z. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-006-5
- SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8
- <http://rodina-deti.doktorka.cz/psychicka-deprivace-deti/>
- <http://www.psyx.cz/texty/vychova-ditete-rodina.php>